

Регина Койчева, гл. ас. д-р

Институт за литература – Българска академия на науките

РАЗКАЗЪТ „НАПАСТ БОЖИЯ“ ОТ ЕЛИН ПЕЛИН И БИБЛЕЙСКИТЕ ТЕКСТОВЕ

Резюме. Първият отпечатан разказ на Елин Пелин „Напаст Божия“ (1901) е разгорещен диалог с Библията, който досега не е бил обект на самостоятелно проучване. В настоящата студия са открити и анализирани препратките към Стария и Новия завет в текста на разказа. Потърсено е как те участват в посланието на текста, как променят и обогатяват затворения прочит на произведението. Анализът показва, че Елин Пелин е използвал в творбата си преди всичко есхатологичните текстове от Священото писание, към които насочва цитатът „Второ пришествие“ в края на описанието на сушата, и старозаветната „Книга на Иов“, която също като българския разказ изследва причините за нещастieto и многостранно оглежда хипотезата за вина. Този резултат поставя извороведския въпрос каква Библия е чел Елин Пелин. За целта определени пасажии от разказа са съпоставени с конкретни стихове от три славянски превода на Священото писание, които са съществували по време на написването на „Напаст Божия“. Сравнението води до хипотезата, че Елин Пелин най-вероятно е ползвал руския синодален превод на Библията. Интертекстуалният подход е съчетан с анализ на структурата на разказа. Установено е, че двойствеността е основният структурен принцип, според който са изградени множество компоненти на творбата (персонажи, отношения, състояния и сюжетни събития). С последователното разгръщане на наратива те се раздвояват или се удвояват. Разгледани са и обстоятелствата около създаването на произведението, както и духовните убеждения на писателя.

Ключови думи: Елин Пелин, „Напаст Божия“, Библия, цитат, алюзия

„Напаст Божия“ – първият отпечатан разказ на Елин Пелин¹, е интересен за литературната теория поне с три свои качества – в текста му се проследява: метафория, автотекстуалност (и двете разкрити и изследвани от Радосвет Коларов) и интертекстуалност, която обхваща и безспорни препратки към Библията. Тези препратки са недвусмислена покана от автора, която задължава изследователя да я приеме и да тръгне по смисловите пъ-

¹ ЕЛИН ПЕЛИН. *Съчинения в шест тома*. Ред. Т. Боров, К. Генов, П. Русев. Т. 1. Разкази 1901–1906. Ред. и съст. Т. Боров. София: Български писател, 1972, с. 267 (нат.: ЕП 1972 I). По това издание е цитиран разказът навсякъде в студията, с изключение на таблицата в края ѝ, но стилистичната употреба на главните букви по отношение на Бога, премахнати в изданието от социализма, е съобразена с публикацията на произведението от 1904 г.: ЕЛИНЪ-ПЕЛИНЪ. *Разкази*. Б. м. [София]: б. и., б. г. [1904], с. 110–116.

теки от Елин-Пелиновата творба към Свещеното писание, за да открие нови значения в полето на междутекстовостта.

Сюжетът на произведението разказва трагична селска история, която може да бъде резюмирана по следния начин:

В едно неназовано българско село се появява инфекциозна болест. Учителят стига до правилния извод, че причината за болестта е заразена-та вода в „излака“ (кладенеца) на свещеника. По-възрастните селяни обаче са скептични към думите на учителя, тъй като той е прекалено млад, за да спечели доверието им. Свещеникът заявява, че болестта е „напаст Божия“, изпратена поради човешките грехове, и за да се противопостави още по-твърдо на учителя, освещава вода тъкмо от своя кладенец. Болестта се засилва. Умират хора. Жителите на селото са съкрушени и постоянно се молят в църквата. Користолюбивият поп е доволен от приходите от водосвети и опела. Добавя се още едно бедствие – силна и продължителна лятна суша. Реколтата е съсипана, умират животни. Свещеникът в присъствието на миряните редовно служи лития за дъжд, но резултат няма. Един ден учителят заедно с младежите заковава попския кладенец с капак, за да ограничи епидемията. Възниква свада със свещеника и с първенците на селото, които искат да отковат кладенеца. Учителят и съмишлениците му не отстъпват и четири седмици денонощно дежурят до източника на заразата, за да не позволят някой да го отвори отново. Сушата продължава. Скръбта и отчаянието алкохолизират населението. В кръчмите започват да се чуват богохулства.

Под сюжетния поток на разказа на няколко места повествованието оголва крайгълни библейски цитати и алюзии, които са входи към дълбинния духовен смисъл на творбата. Три от тях, които са преки извадки от Свещеното писание или техни преразкази, както ще стане ясно в предстоящия анализ, заемат възловите позиции начало, среда и край на текста, което е композиционен маркер за значимостта им в художествения свят на произведението.

Още заглавието на творбата – „Напаст Божия“ – е словосъчетание в библейски стил подобно на фразите „гняв Божи“ (Откр. 16: 1), „ужаси Божии“ (Иов 6: 4), „огън Божи“ (Иов 1: 16)², с които изобилства Свещеното писание при назоваването на бедствията, които Провидението справедливо стоварва най-вече върху провинили се човеци. Такива фрази са и в старобългарски стил, тъй като определението следва определяемото, а това е обичайният словоред на старобългарската атрибутивна синтагма. По този начин Елин-Пелиновият разказ от самото начало заявява, че на подтекстово ниво ще разговаря с библейската древност, ще се връща към старобългарския облик на речта и ще задълбава в архаичните пластове на езика.

² Библейските цитати в настоящата студия (с изключение на таблицата в края ѝ) са по следното издание: *Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет*. София: Синодално издателство, 1991. Съкращенията на библейските книги в повечето случаи също са заети от това издание.

На едно по-повърхностно смислово ниво обаче заглавието е иронично, тъй като е заето от фраза на свещеника, оценена от гласа на повествователя като суеверие:

Дебелият свещеник, суеверен като всички, им помогна още повече.
– Това е напаст Божия! – говореше той. (ЕП 1972 I, с. 6)

Търсенето на причините за връхлетялото нещастие започва още от първите редове на произведението с възгласа „Боже, какъв тежък грях сторихме, Боже!“ (ЕП 1972 I, с. 5). Тук причината е интерпретирана като вина, както е и в цитираната фраза на свещеника според изданието на разказа от 1904 г., където вместо „напаст Божия“ стои „наказъ Божя“³, а моралният въпрос за човешката вина, за греха и неговите последствия е една класическа библейска тема, която дори не се нуждае от цитатни потвърждения. Опитите за етиология на смъртоносната болест са сюжетопораждащият механизъм, онзи първоначален задвижващ мотор, който тласка действието напред. По-нататък, с последователното разгръщане на наратива **катастрофичният свят на разказа раздвоява или удвоява свои ключови елементи**. Казано по друг начин, **двойствеността е основният структурен принцип**, според който са изградени множество компоненти на творбата (персонажи, отношения, състояния и сюжетни събития), някои от които са огледани и в огледалото на библейската истина:

1) Епидемията, която връхлита селото, е с двойствена същност. Зад нейната физическа, медицинска природа е скрита болест на духа, подсказана чрез подредбата на наративните епизоди.

Следвайки една от особеностите на Елин-Пелиновото писателско перо, на която ще се спра след малко, анализът е принуден още в самото си начало да привлече за целите си пасаж от финала на разказа. Съобщението в края на творбата, че младежите четири седмици не допускат никой да отвори попския кладенец, естествено поражда читателския въпрос дали епидемията е престанала или намаляла. Вместо да му отговори обаче, наративът прави един странен завои. Повествователят вмита заключителен абзац за продължаващата суша, след който пренасочва вниманието ни в друга посока: „И едно глухо неверие се роди между млади и стари“ (ЕП 1972 I, с. 10). Въпросът за инфекцията получава отговор за неверието. По този начин произведението заявява, че не физическата болест е основният му предмет, а духовният недъг на неверието. Подобни мащабни смислови преходи, постигнати с прецизен лаконизъм, са удостоили Елин Пелин с признанието, че е „майстор на светкавичните връзки между нещата“, който „преминава от сфера в сфера с невероятна лекота и

³ ЕЛИНЪ-ПЕЛИНЪ. Цит. съч., с. 111.

небрежна грация“.⁴ Разкрилата се в края на разказа двойствена (физическо-духовна) същност на епидемията задвижва повторен прочит на първото изречение от творбата: „В село завърлува невярна болест – тежката болест – и зареди да мори от къща на къща“ (ЕП 1972 I, с. 5). Фразеологизмът „невярна болест“, чието значение според някои от съвременните тълковни речници е „болест, при която болникът изглежда напълно здрав (не му вярват на болестта)“⁵, се декомпозира и активира едно от историческите значения на прилагателното във функцията му на относително: невѣрънъ, „на неверието, отнасящ се до неверие“⁶. Така при повторния прочит тежката болест, която „мори от къща на къща“, вече се разбира като духовната болест на неверието. Безспорната ретроспективна тяга на творбата потвърждава убеждението на Радосвет Коларов по отношение на Елин-Пелиновия разказ по принцип (в сравнение с този на останалите български класици), че „едва ли има друг разказ, който така настойчиво да се връща непрекъснато назад (...) – към вече използвани мотиви, образно-словесни конструкции“⁷. Много често новата поява на такива мотиви и конструкции в потока на словото разкрива техни неразкрити до този момент страни.⁸ Тъкмо затова и настоящият анализ, едва стъпил върху „стартовата черта“ на текста, е принуден да се визира в края му, за да обясни компоненти, разположени в началото, казано иначе, да „скача“, да извършва наглед несвоевременни проспекции.

2) Неверието в творбата също е двойко, така, както е двусмислено и цитираното изречение „И едно глухо неверие се роди между млади и стари“:

а) От една страна, текстът непосредствено след посочения пасаж уточнява, че става дума за неверие на отчаяните селяни в Божието милосърдие:

Един злобен ропот се понесе от недоволните души и отчаяните сърца (...):
– Бог не е милостив – не молете му се! (ЕП 1972 I, с. 10)

След многократните водосвети за здраве и литии за дъжд без практически резултат колебливата вяра у много от селяните се е обърнала в неверие в милосърдието на Всевишния, тъй като се крепи върху нездравия корен на суеверието (свещеникът е „суеверен като всички“, твърди разказвачът).

Подобна конотация има и гневната реплика на Младен към свещеника: „Махни се по дяволите с твоите молитви! Те умориха Аглика и поболеха

⁴ ПАНОВА, И. Вазов, Елин Пелин, Йовков. *Майстори на разказа*. София: Български писател, 1975, с. 185.

⁵ АНДРЕЙЧИН, Л. и др. *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство, 1976, с. 499.

⁶ БЛАГОВА, Э. и др. *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Москва: Русский язык, 1999, с. 361.

⁷ КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*. София: ИК Век 22, б. г. [1995], с. 8.

⁸ Срв. пак там, с. 35.

Неранза“ (ЕП 1972 I, с. 9). Поругаването на сакралното е подсилено и с метафония: дяВОЛИТе – тВОИТе – МОЛИТВи. Отзвучаването на звуковата комбинация от названието за инферналните същества в следващите думи на фонетично ниво изразява обвинението „твоите молитви са дяволски“.

б) От друга страна, „глухо неверие се роди между млади и стари“ означава и „породи се недоверие между групата на младите и групата на старите“, което е подробно илюстрирано в разказа преди това. Особено ярки са два момента: 1) „Учителят (...) каза, че страшната зараза на болестта се разнася от поповия излак. (...) но той бе много млад и хората не искаха да го вярват“ (ЕП 1972 I, с. 5); 2) След спречкването със сина си, който не позволява заразният кладенец да бъде отворен, Младеновият баща изрича следното: „Видяхте ли го моя син? Щеше да ме бие за нищо работа“ (ЕП 1972 I, с. 9). Опазването на човешкия живот е квалифицирано като „нищо работа“ тъкмо заради неверието в преценката на учителя. Липсва разбирателство, *вслушване* в разумните призови. Ето защо „неверието“ е „глухо“ (ЕП 1972 I, с. 6, 7, 10) – ключова дума (както съществителното „неверие“ и еднокоренните му) със специфично за Елин Пелин извънречниково значение. Коренът ѝ се появява в три позиционно маркирани заключителни пасажа – в цитираното изречение от финалния абзац на разказа и в края на описанията на епидемията и на сушата: „Вредом се почувства нещо страшно, нещо черно, глухо, мъчно“; „Навред тъга и глухота...“ (ЕП 1972 I, с. 6, 7).

3) Повествователят е разколебан между вярата и неверието:

а) От една страна, именно той квалифицира богохулството и отвръщането от Бога в края на разказа като грях – възгласът „Бог не е милостив – не молете му се!“ е предшестван от въведението „А кръчмите се пълнеха с отчаян и пиян народ. И там сред грозния шум се чуваха и **греховни думи**“ (ЕП 1972 I, с. 10 – подч. мое, Р. К.). Значимостта на последно цитираните две изречения за посланието на текста е звуково маркирана чрез метафония. Първото изречение, ако беше част от лирически текст, би формирало двустипие в ямб с асонанс на ударените вокали и почти огледално звуково повторение във втория стих:

А кръчмите се пълнеха
с ОТчАЯН и пиЯН НАрОД.

Неведнъж изследователите са изтъквали, че прозата на Елин Пелин се отличава с ярко изразено лирическо начало.⁹

Във второто изречение отеква поредица от фонемни, която подчертава порочния характер на словото, кънтящо в пивницата:

И там сред ГРОЗНИя шум
се чуВАха и ГРехОВНИ дУМи.

⁹ Вж. напр.: КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*. София: ИК Век 22, б. г., с. 264, 293, 301–303.

б) От друга страна, пак този основен глас в творбата ясно приема позицията на неверник и влиза в скрит спор със Священото писание. „Напусто всеки празник свещеникът извеждаше на лития по четирите краища на селото и мало и голямо. Напусто децата всеки ден носеха черковните хоругви по ниви и по ливади. Бог не чуваше горещите молби (...). Наредени на дълга печална върволица, (...) селяните (...) мълчаливо вървяха след белите черковни хоругви. (...) Но напразно!“ (ЕП 1972 I, с. 7–8) – заявява разказвачът, а Бог му отговаря от „Книгата на пророк Малахия“: „Дръзки са пред Мене думите ви, казва Господ. (...) Казвате: напразно е служенето Богу, и каква полза, че пазехме наредбите Му и ходехме в печална дреха пред лицето на Господа Саваота?“ (Мал. 3: 13–14).

Образно казано, духовната епидемия на неверието, която поразява персонажите в творбата, се разраства от персонажното равнище до равнището на повествователя, който е надреден спрямо тях. Може да се погледне и от обратния, по-традиционен ъгъл: противоречивото отношение към божественото отразява недотам религиозния мироглед на автора. По-точно, както обяснява Радосвет Коларов, светогледът на Елин Пелин по принцип е двойствен, поради което на всяка тенденция в творчеството му е противопоставена контратенденция¹⁰, в конкретния случай – отричането на Божието милосърдие и отказът от молитви са оценени като греховни, но същевременно молитвите без практически резултат са определени като напразни усилия.

4) Образът на свещеника е изграден върху контраста между призвание и същност.

Това е един от най-плътнo обрисуваните образи в творбата вероятно поради факта, че Священото писание е неин основен ресурс, използван като авторитет или, напротив, като атакуван опонент. Може би животът е срещал Елин Пелин предимно с користолюбиви свещеници, тъй като писателят отрежда най-негативния образ в произведението именно на попа. Интересен биографичен факт е, че писателят е племенник на свещеник, за когото по-късно си позволява да разкаже един не твърде благоприличен спомен в анекдотичен дух, което довежда Георги Константинов до заключението: „дали поради дружбата му с чичо поп, или от други преки внушения на живота в село, Елин Пелин има лошо мнение за поповете“.¹¹

Този ключов персонаж в „Напаст Божия“ е дисхармонично раздвоен между високото призвание на свещеническия сан и низките пороци на дързостта, ината, войнстващото невежество, користолюбието, властолюбието, гневливостта и скандалджийството, осъждането, злословието: въпреки че усърдно изпълнява общественото и частното богослужение, той задава основен тон в престъпното недоверие към преценката на учителя и самона-

¹⁰ КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*, с. 8.

¹¹ КОНСТАНТИНОВ, Г. Елин Пелин. – В: *Страници за Елин Пелин. Творчеството на писателя в българската литературна критика*. София: ИК Параф, 1991, с. 130, 136–137.

деяно осветява тъкмо заразената вода, което довежда до усилване на епидемията и увеличаване на смъртността; заявено е, че попът е „доволен от печалбите по опела и водосвет и от победата над учителя“ (ЕП 1972 I, с. 8); в духа на Христовата притча за изобличаването на сламка в чуждото око при наличие на гредата в собственото (Мат. 7: 3–5) сипе върху съкрушените селяни незаслужени обвинения в привидно проповеднически стил, валидни по-скоро за самия него, и пиянствайки, укорява другите в пиянство, с което си спечелва ироничния прякор „светиня му“; „трепери от гняв“, „позеленява от яд“, крещи, заплашва и проклина (ЕП 1972 I, с. 8, 9). Кулминацията на яростта му е подчертана с метафонично поле с различни повтарящи се фонологични различители: „не лъжѐте **света**, че ви дявол **вз**има! – за**ф**уча **свет**иня му. Очите му **свет**еха...“ (ЕП 1972 I, с. 9). В такъв контекст петорното напластяване на комбинацията от съскава съгласна (С/З) и лабиодентален фрикатив (В/Ф) се възприема като звуков образ на същия афект (съскане, зъбене, фучене). Неточните рими „взѐма“ – „свѐтѝня му“ – „о**ч**ите му“ са сигнал, че и този пасаж е наситен с поетически заряд. Семантичното единение на определени лексеми със звукови повтори е допълнително подсигурано от еднаквите им позиции в кратките фрази:

...не лъжѐте **света**,
че ви дявол **вз**има! –
за**ф**У**Ч**а **св**етиня му.
О**Ч**ите му **св**етеха (...).

Фигурата „света“ – „светиня му“ – „светеха“ (етимологична при „свят“ – „света“ и псевдоетимологична по отношение на третия ѝ член), разположена в края на изреченията, е рядък случай, в който светлината е иронизирана и едновременно с това представена като атрибут на гнева. Ядосаният поглед на раздразнения поп е отразен на фонетично ниво чрез свързване на думите „зафУЧа“ и „ОЧите“ по силата на еднаквата им начална позиция в две съседни фрази и на съзвучието УЧ – ОЧ, в което двата вокала са неударени и следователно сближени от редукцията, а съгласната, напротив, е с максимален интензитет на произнасяне, тъй като е начало на акцентирана сричка.

Негативната характеристика придава на образа на свещеника есхатологична окраска, тъй като според Библията и православното учение за края на света упадъкът на клира е един от признаците, че антихристовото време е наближило.¹² „Всички те (...) се предадоха на користолубие, от пророк до свещеник – лицезре бъдещето св. пророк Йеремия – всички действуват лъжливо“ (Йер. 8: 10, срв. и Йер. 6: 13). Св. Козма Етолийски пророчества, че „клириците в последно време ще бъдат по-зли и по-нечестиви от всички

¹² АЛЕКСИЕВ, Д. *Последните времена*. София: б. и., 2007, с. 79.

други“.¹³ Ето защо в пасажите от Елин-Пелиновия разказ, свързани с фигурата на свещеника, могат да се открият аналогии тъкмо с библейските предсказания за последните времена от човешката история. Някои от тези сходства са споени дори чрез очевидна вербална прилика. „Излакът да не барате, **че ви ръцете изсъхват!**“ – заплашва попът, а решителният Младен го предупреждава: „Дядо попе, хвърли брадвата настрана, **че ми тъмнее пред очите!**“ (ЕП 1972 I, с. 8, 9). А ето каква участ предвещава за недостойния свещенослужител старозаветният пророк Захария: „Горко на невредния пастир, който оставя стадото! (...) **ръката му** съвсем **ще изсъхне**, и **дясното му око** съвсем **ще потъмнее**“ (Зах. 11: 17 – подч. мое, Р. К.). Свещеникът от Елин-Пелиновия разказ може да бъде отнесен и към недобросъвестния Божи служител от притчата, в която Христос иносказателно говори именно за края на света, поместена в края на 24 глава от Евангелието на Матей. Тук „лошият оня слуга“, който „**яде и пие с пияниците**“, е противопоставен на „**оня верен и благоразумен** слуга, когото господарят му е поставил над слугите си“ (Мат. 24: 45, 48). У българския класик по подобен начин „попът (...) **спокойно си сед[и]**“¹⁴ **в кръчмата с чаша в ръка**“ (ЕП 1972 I, с. 8), „сусверен“ е и неверен на Христовия призив за безкористно служение, тъй като е „доволен от печалбите“, а неблагоприятието му е лексикално подчертано в текста на творбата:

Попът вдигна брадвата да откове капака, но мъжката ръка на учителя го спря:

– **Бъди благоразумен**, дядо попе!

– **Благоразумен ли?** Махнете се оттука бре, хлапаци недни (...)!

(ЕП 1972 I, с. 8–9)

И все пак, както изтъква Радосвет Коларов, двойственото светоотношение на Елин Пелин „изключва по дефиниция еднозначното и окончателно определяне на характери“.¹⁵ Свещеникът от разказа „Напаст Божия“ не прави изключение. След безплодните усилия за преодоляване на двете бедствия – епидемията и сушата, той като останалите селяни потъва в бездейно униние, което в етичен план изравнява всички свои пленници и ги обединява в тъжното единство на повалените от ударите на живота хора:

...недоволните души и отчаяните сърца (...) почнаха да давят с вино и ракия тъгата и мъката си. Свещеникът, уморен и разочарован, зарязва литии и водосвет. (ЕП 1972 I, с. 10)

¹³ Архимандрит НЕКТАРИОС (МУЛАТСИОТИС). *Кога ще настъпи Второто пришествие на Иисус Христос?* София: Млад свят, 1991, с. 22.

¹⁴ В авторския текст на Елин Пелин е употребено минало време: „попът (...) си седеше в кръчмата“.

¹⁵ КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*, с. 8.

5) Цялото селско общество е драматично разделено на два враждуващи лагера.

Социалното разделение по възрастов признак е настойчиво прокарано в целия текст на разказа чрез изрази от типа на „млади и стари“, „старо и младо“, „мало и голямо“ (ЕП 1972 I, с. 5, 7, 10). Стената на недоверието непреодолимо се издига между групата на „кмета, чорбаджията, старците“, на „побелелите глави“, сред която най-мощно отеква гласът на свещеника, и тази на младите, на „вчерашните хлапета“, чийто лидер е учителят (срв. ЕП 1972 I, с. 8–9). Името на „буйния Младен“ (ЕП 1972 I, с. 9), който е пестеливо, но ярко скициран, осмисля образа му като събирателен образ на младостта с нейната пламенност и чар. Авторовата симпатия е на страната на младежите (казано е, че всеки от тях има „стройна фигура“, че е „млад, бодър“; лицето на Младен е „юнашко“ – ЕП 1972 I, с. 9), а прототип на учителя е самият Елин Пелин. Това става ясно от спомена на писателя за епидемията в родното му село Байлово в самия край на XIX в.:

В моето село се появи една болест – дифтерит по децата – и през едно лято умряха 50 деца бързо, за два месеца. (...) Лекар нямаше. (...) Там побудните селяни се събрахме да видим какво става, отгде иде тая зараза. (...) Но хората живеяха малко примитивно. Имаше един кладенец, който не беше изграден, а една много голяма коруба от дърво беше бутната в земята и той се пълнеше с вода. От тоя кладенец наливаха вода много хора. И си наливат съдовете, които носят на кобилици. (...) Рекохме да не е от това нещо тази болест, да не иде оттам тази зараза. (...) И аз, който тогава (...) имах възможност да чета медицински книги и списания, които ми попадаха, и ходех и в София като по-будно момче в селото, предполагах, че заразата иде от кладенеца. И поисках да бъде затворен тоя кладенец. Ако може да прекратят да наливат от него вода. Най-после обявиха да не наливат от него вода. Добре, ама хората невежи: „Е, от водата ще ни дойде болестта!“. Не слушаха. Някои слушаха, но не всички послушаха. Тогава се принудиха да поставят човек да им казва да не наливат от тая вода. – От този случай ми хрумна на мене пък разказа „Напаст Божия“.¹⁶

Съпоставката между художественото и документалното по аналогия привлича във фокуса си и актуалното. „Елин Пелин – отбелязва Радосвет Коларов – има едно неоспоримо и много рядко качество – да бъде винаги съвременен и неостаряващ“, като прототип на „универсалността на неговата художествена система (...) е диалектиката на самия живот“.¹⁷ Епидемията в комбинация с бедствената суша от Елин-Пелиния разказ зазвучава особено съвременно в контекста на преживяната от човечеството пандемия от ковид-19 и зачестилите суши и пожари. Разделението на обществото за и против ваксинацията и социалната изолация като средства за борба с бо-

¹⁶ ЕП 1972 I, с. 267–268; същото у ДАФИНОВ, З. *Автентичният Елин Пелин. Документална хроника за живота и творчеството му*. София: Изток-Запад, 2005, с. 47.

¹⁷ КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*, с. 47.

лестта, острият сблъсък на професионални медицински мнения, както и между компетентни и некомпетентни твърдения, подозренията в неискреност, зад която се крият корисни интереси, са явления еднотипни на колизиите от творбата на българския класик. В разказа основното стълкновение е между различните версии за това кой е първоизточникът на заразата и как тя да бъде преодоляна. Противопоставени са „медицинската“ версия на учителя и „религиозната“ версия на свещеника, като нито първата е истински медицинска, защото е любителска, нито втората е религиозна по същество, тъй като е родена от духовната болест на недоверието и стимулирана от желанието за материално облагодетелстване.

Самото конфликтно разделение на обществото в разказа на Елин Пелин има сходства с библейските пророчества за най-разтърсващите събития от човешката история – двете пришествия на Месия, както и разрушаването на Йерусалим. Освен упадъка на клира антагонизмът между близки хора е още един есхатологичен синдром според „Трета книга на Ездра“: „Тогава приятели ще се въоръжат против приятели като врагове“ (3 Ездр. 6: 24). Евангелието предсказва война между поколенията – „ще въстанат чедата против родители...“ (Марк. 13: 12) – като съпътстващо социално събитие при разрушаването на Йерусалим, което е исторически предобраз на унищожаването на настоящия свят в края на времето.

Светото писание говори за предтечи, чиято мисия е да помирят поколенията и да подготвят човечеството за идването на Христос и при двете Му пришествия. Това са св. Йоан Кръстител по време на земния живот на Бог Слово и пророците Илия и Енох, които ще бъдат изпратени преди Второто Му пришествие. Евангелието от Лука съдържа предсказание за св. Йоан Предтеча, изречено към баща му пророк Захария от архангел Гавриил, в което може да се открие подобие на взаимоотношенията между героите в разказа на Елин Пелин:

...и ще върви пред Него в духа и силата на Илия, за да обърне сърцата на бащите към чедата, и непокорните към **разума** на **праведните**... (Лука 1: 17 – подч. мое, Р. К.)

Както в тълкованията на архангелското предсказание праведни са чедата (апостолите), а непокорни – бащите (юдеите)¹⁸, така и в българската художествена творба младият учител „им[а]“¹⁹ **право**“, тъкмо той призовава свещеника към „**благоразумие**“, а непокорни на призива на разума са старите: „Кметът, чорбаджията, старците – всички роптаеха против учителя...“; „У-у-ут – крещеше му дебелият свещеник, – вчерашно хлапе на побелели глави ум ще дава!“ (ЕП 1972 I, с. 5, 8).

¹⁸ Блаж. ФЕОФИЛАКТ, архиеп. БОЛГАРСКИЙ. *Благовестник, или тълкование на Святое Евангелие в двух частях*. Ч. [2]. *Евангелие от Луки*. Москва: Слит, 1993, с. 9.

¹⁹ В авторския текст на Елин Пелин изразът е „имаше право“.

В светлината на разкритата евангелска алюзия изглежда, че тъкмо св. Йоан Кръстител е посоченият в началото на разказа: „хората (...) посребриха иконата на Божията Майка, отрупаха с дарове св. Иван Изцелителя, но нищо не помогна“ (ЕП 1972 I, с. 5). Предположението дооформя представата за църковния интериор: икони на Света Богородица и св. Йоан Предтеча са разположени от двете страни на Христос. Това е характерна православна иконостасна композиция, която е най-близка до т. нар. Деисис (от гр. δέσις – „молба, молитва“), при който трите фигури са събрани в една икона. Деисис, който е известен символичен образ на Страшния съд, отново разбулва есхатологичния подтекст на Елин-Пелиновата творба. Затвореният прочит не може да уточни за кой светец именно става дума – Йоан Кръстител, Йоан Рилски или друг чудотворец. Прозвището „Изцелител“ придава на текста онази знаменателна художествена неяснота, която привлича читателското внимание да спре за по-дълго върху пасажа и впоследствие ретроспективно и интертекстуално да го разгадае. Изцелител от върлуващата зараза, но и от болестта на недоверието между бащи и деца. Повествователят обаче заявява: „нищо не помогна“. Още при първото издание на разказа е премахната „сентименталната сцена на помирението на Младен с баща му“ (ЕП 1972 I, с. 268). Помирението между поколенията е отказано от автора, за да направи текста още по-драматичен – като очакване за катаклизъм. Това усещане се засилва при съпоставка с подобни библейски стихове от „Книгата на пророк Малахия“, които според православната екзегеза могат да се отнесат и към двете Христови пришествия²⁰:

Ето, Аз ще пратя при вас пророка Илия, преди да настъпи денят Господен – велик и страшен. И той ще обърне сърцата на бащите към децата, и сърцата на децата към бащите им, та, след като дойда, да не поразя земята с проклятие. (Мал. 4: 5–6)

В Елин-Пелиновия разказ неверието и недоверието не само че не спадат, защото помирител няма, но и ескалират до края на творбата, и Бог поразява земята с проклятието на сушата.

6) Бедствието е двойно – към епидемията се прибавя и опустошителна суша.

Засухата е въведена в текста на творбата като вторично явление, което се наслажда върху епидемията от телесно-духовната болест и удвоява нещастieto на селото. Като два слели се тайфуна те вилнеят във времето и пространството на разказа. Петко Тотев обобщава за драматичния свят на Елин Пелин, че „природните и социалните стихии взаимно се усилват, образуват нещо неделимо, страховито, единствено по рода си“.²¹ В произ-

²⁰ ПОПОВ, Х. *Ръководство за изучаване пророческите книги на Ветхия завет*. София: Синодално издателство, 1990, с. 331–332.

²¹ ТОТЕВ, П. Три повода за размисли за прозата на Елин Пелин. – В: *Творби и проблеми*.

ведението „Напаст Божия“ тъкмо сушата, а не болестта се стоварва като наказание за грях, по-точно за допуснатото разрастване на заразата.

Следствената връзка *греховност – наказание суша* може да се проследи в три литературни мащаба – вътретекстов (интратекстуален), авто-текстуален и интертекстуален.

а) В разказа сушата е представена като разплата чрез ярка лексикална връзка:

Дебелият свещеник (...) **напук** на учителя светѝ вода на излака.

И болестта се усили. (...) Па и друга беда настана. Застоя се суша (...). Слънцето от ден на ден, **като напук**, все повече и повече се разпаляше, все повече и повече печеше. (ЕП 1972 I, с. 5–6)

Цветистата българска дума „напук“ ясно отнася непоносимия зной към ината, към самонадеяната дързост на попа, която, уви!, се оказва в случая смъртоносна. Към тази явна връзка може да се добави и една скрита: „разпалването“ на слънцето фонетично насочва към звуковия състав на „разплата“.

б) Сушата е осмислена като следствие от неверието и аморалността на хората в малко по-рано написания разказ „Ветрената мелница“ (Елин Пелин 1972 I, с. 269), изначално сроден с творбата „Напаст Божия“ чрез автотекстуални преноси, както убедително е показал Радосвет Коларов.²² Описанието на сушата в „Напаст Божия“ частично повтаря, видоизменя и значително разширява подобен пасаж от „Ветрената мелница“, за която Елин Пелин по-късно признава:

В този разказ описвах и сушата. И така я описвах, че после отделих този разказ за сушата и направих от него друг – „Напаст Божия“ – за едно село, как болест се появява, как от сушата пресъхват кладенците...²³

Друга прилика между двата разказа е именно внушението, че засушата има нравствена причина, постигнато в „Напаст Божия“ чрез посоченото лексикално повторение и пряко изразено във „Ветрената мелница“ в следната реплика на дядо Корчан:

– Лошо, Дъбак, лошо! И както крякат жабите, тая суша няма да има край. А и народът, по какъвто път е тръгнал, тя няма да бъде последна. Ни Бога зачитат, ни от дявола се боят. (Елин Пелин 1972 I: 14)

в) В Библията, към която разказът „Напаст Божия“ многократно отпраща, сушата е едно от характерните Божии наказания за греховете на хората. Св. пророк Илия, който, както бе показано, присъства в свързани с

Литературни анализи. Т. 1. София: Български писател, 1979, с. 566.

²² КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 249; КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009, с. 61.

²³ ДАФИНОВ, З. Цит. съч., с. 43.

българския разказ библейски пасаж, заключава небето за три години заради отвръщането на Израилския народ от Истинския Бог (3 Царств. 16: 30 – 17:1, 18: 1, 45). Неотдаването Богу на почитта, която племената Му дължат, се възмездява по същия начин и според „Книгата на пророк Захария“:

И ако някое от земните племена не отиде в Йерусалим, за да се поклони на Царя, на Господа Саваота, дъжд няма да има у тях. (Зах. 14: 17)

Обрисовката на сушата в разказа на Елин Пелин **цитира** фундаменталния библейски термин „второ пришествие“ от **Свещеното писание** в заключителното си изречение, разположено **приблизително в средата на творбата**:

Навред тъга и глухота, като че ли черна чума върлуваше или настъпваше второ пришествие. (ЕП 1972 I, с. 7)

Липсата на очаквания определителен член („второто пришествие“), който се предполага от контекста, отново е архаизиране на речта, сигнал за връщане към старобългарската езикова древност, когато определителният член все още не е съществувал в днешния си вид. Картината на засухата надраства плана на локално-географското, защото е „библейски пейзаж“, по думите на Петко Тотев, който уточнява: „Природата у Елин Пелин е до болка българска, но никога – само българска. Едно безмилостно слънце превръща в пустиня плодните поля и хорските души по цялата планета“.²⁴

Коментираният произход на описанието на сушата в „Напаст Божия“ от „Ветрената мелница“ е съчетан и с друг вид автотекстуалност: самото то е с висока степен на повторителност. Както Радосвет Коларов показва в своя ефектен анализ, изобразяването на сушата тук е организирано в три цикъла, във всеки един от които вниманието преминава от глобалното към високите пространства, спуска се към земята и отделни нейни обекти – предмети и живи същества, за да навлезе най-накрая във вътрешността на тялото, особено сърцето и кръвта.²⁵ „Телеологията на това композиционно движение е закодирана в думата „пришествие“...“, пише Коларов²⁶ и го интерпретира така: „природното бедствие (...) се стоварва отгоре (...) и премазва селяка“.²⁷ Тук може да се добави, че вертикалното катастрофично движение на убийствените слънчеви лъчи ретроспективно задейства етимологичния прочит на съществителното „напаст“ от наслова на разказа, което по произход е свързано именно с представата за „падане върху“.²⁸

Въпреки че признава майсторството на композицията, Коларов все

²⁴ ТОТЕВ, П. Цит. съч., с. 566.

²⁵ КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 249–260; КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 61–64.

²⁶ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 63, бел. 45.

²⁷ КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 259.

²⁸ БУЮКЛИЕВ, И. и др. *Граматика на старобългарския език: Фонетика, морфология, синтаксис*. София: Издателство на БАН, 1991, с. 188.

пак определя твърде разширеното словесно изображение на засухата като „поддаване на изкушение“: „Елин Пелин се поддава на изкушението да запази всички хрумнали му паралелни възможности за представяне на природната картина“.²⁹ В същото време обаче литературоведът забелязва подобна структура от три цикъла и в обрисовката на друго бедствие в Яворовата поема „Градушка“, където отново в единия от циклите погледът постепенно слиза от небето към земята и накрая стига до кръвта и сърцето.³⁰ Поемата е публикувана за първи път в края на 1900 г. – точно една година преди „Напаст Божия“.³¹ Нещо повече – Коларов изтъква, че „постепенно (...) свиване на образите (...) от общото към (...) единичното“ е познато и от руския фолклор.³² Посочените успоредици показват, че по принцип композицията на Елин-Пелиновото описание би могла да не е просто следствие от авто-текстуалността, а и интертекстуален знак, отправящ към произведенията, с които творбата диалогизира. Недвусмисленият цитат „второ пришествие“ ясно указва една от възможните посоки за търсене.

Библията съдържа примери както за структуриране на наратив в три сходни цикъла (а), така и за същата логика в подредбата на отделния цикъл, каквато е налице в обрисовката на засухата в българския разказ (б).

а) Композиция от три цикъла, макар и с различно съдържание, има старозаветната „Книга на Иов“³³, която, както ще стане очевидно по-нататък, има първостепенно значение за тълкуването на Елин-Пелиновата творба. Основният масив на този библейски текст се състои от 20 дълги речи на няколко говорещи лица, като редът на изказванията им образува три еднакво организирани серии с едно изключение в края на книгата, както се вижда от приложената таблица:

Ред на говорещите лица в библейската „Книга на Иов“

1) Иов	7) Иов	13) Иов
2) Елифаз Теманец	8) Елифаз Теманец	14) Елифаз Теманец
3) Иов	9) Иов	15) Иов
4) Вилдад Савхеец	10) Вилдад Савхеец	16) Вилдад Савхеец

²⁹ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение*, с. 64.

³⁰ КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 260–261.

³¹ ЯВОРОВ, П. К. *Събрани съчинения в пет тома*. Т. 1. *Стихотворения*. София: Български писател, 1959, с. 375; ЕП 1972 I, с. 267.

³² КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 257.

³³ Това старозаветно лично име е по-правилно да бъде предавано на новобългарски език като „Иов“ или дори „Ийов“, а не чрез народната форма „Йов“, тъй като е двусрично на оригиналния си (древноеврейски) език, срв.: КОВАЧЕВ, Н. *Честотно-тълковен речник на личните имена у българите*. София: Д-р Петър Берон, 1987, с. 10; ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д. (отг. ред.). *Старобългарски речник*. Т. 1. София: Валентин Траянов, 1999, с. 647. По отношение на колебанието [i/j] в друго библейско име, което също е споменато в настоящата студия, трябва да се уточни, че, напротив, по-близък към автентичната форма би бил вариантът „Йеремия“ (а не „Иеремия“ или народното „Еремия“), срв.: КОВАЧЕВ, Н. Цит. съч., с. 92; ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д. Цит. съч., с. 589.

5) Иов	11) Иов	17) Иов
6) Софар Наамец	12) Софар Наамец	18) Елиуй Варахилов
		19) Бог
		20) Иов

б) Обръщайки се отново към 24 глава от Евангелието на Матей, където Христос говори за разрушаването на Йерусалим и за Своего второ пришествие, откриваме аналогично комбинирано движение от голямото към малкото (>), отгоре надолу (↓) и отвън навътре, включително в човешкото тяло (>) – *Юдея > юдейски планини > ↓ покрив ↓ подпокривно пространство ↓ нива > дреха > утроба и гръд:*

...тогава ония, които се намират в Иудея, да бягат в планините; който е на покрива, да не слеза да вземе нещо от къщата си; и който е на нивата, да се не връща назад да вземе дрехата си. Но горко на непразните и на кърмачките през ония дни! (Мат. 24: 16–19)

По какви признаци Елин Пелин е оприличил опустошителната суша в българското село на Второто Христово пришествие, става ясно от библейските есхатологични текстове, които разкриват, че доминиращата стихия в края на времето ще бъде огънят. „Ще дойде ден, пламтящ като пещ“ – предсказва старозаветният пророк Малахия за Второто явяване на Христос на земята (Мал. 4:1), а псалмопевецът е още по-конкретен: „От Сион (...) се явява Бог; (...) пред Него – всепоядащ огън“ (Пс. 49: 2–3). Краят на този свят е описан от св. ап. Петър в неговото Второ послание:

А сегашните небеса и земята (...) пазят се за огъня в деня на съда (...). И ще дойде денят Господен (...); тогава (...) стихииите ще пламнат и ще се разрушат, а земята и всички неща по нея ще изгорят. (2 Петър 3: 7, 10)

Подобно на апостолския текст картината на сушата в „Напасть Божия“ е наситена с лексеми за горещина и изгаряне: „суша (...) като опустошителен пожар изгори всичко...“; „Слънцето (...) все повече и повече се разпалеше (...). Над изгорелите поля и посеви, над почернелите угари и попуканата земя затрепера страшна мараня. (...) Устата горяха за вода“; жътварите са „изпогорели“, полето също е „изгоряло“ или „припламнало“, „припламнали“ са и класовете (ЕП 1972 I, с. 6, 7, 8, 9). Скрыто позоваване на цитирания откъс от посланието на св. ап. Петър може да бъде доловено в една беседа на Елин Пелин със Змей Горянин, подробно изследвана от Калин Михайлов, в която човешката представа за Бога е изведена от сблъсъка на хората с природните стихии, сред които според Елин Пелин „най-голямата стихия (...) е (...) слънцето“.³⁴

³⁴ МИХАЙЛОВ, К. *Християнство и литература. Фигури на (не)благородното*. София:

В контекста на най-важния библейски есхатологичен текст – последната книга от Новия завет, наречена „Откровение (Апокалипсис) на св. Иоан Богослов“ – синтагмата „второ пришествие“ от Елин-Пелиновия разказ се осмисля и като метонимия за антихристовото време на човешки страдания, което непосредствено предхожда самото идване на Спасителя. В 16 гл. евангелистът описва видението си за седем ангели, които последователно изливат върху земята седем чаши, пълни с „гнева Божи“. Бедствието, изобразено от Елин Пелин, съвпада с четвъртата чаша, която се асоциира с актуалните днес слънчеви изригвания и глобално затопляне³⁵:

Четвъртият Ангел изля чашата си върху слънцето; и даде му се да опалва с огън човеците. И силна жега опали човеците, а *те* похулиха името на Бога, Който имаше власт над тия поразы и се не покаяха да Му въздадат слава. (Откр. 16: 8–9)

С изключение на мистичното начало с ангела и чашата всичко останало е налице в творбата на българския писател. В контекста на посоченото съответствие лексемата „чаша“ изглежда като още един неназован участник във веригата от ключови думи с фонемата „ч“, „пече“, „черква“, „чума“, които според Радосвет Коларов оформят „звуковата доминанта в съзнанието на писателя“ при създаването на разказа³⁶, поради която акустичната материя на произведението и особено описанията на бедствието са наситени с повторения именно на тази фонема.

В контекста на Апокалипсиса намира обяснение един енигматичен образ от Елин-Пелиновото описание на сушата:

Сякаш въздухът гореше и гърдите го поемаха като от някакви адски нажежени тръби. (ЕП 1972 I, с. 6)

Сред изцяло природния пейзаж странно изпъкват неизвестно откъде появилите се нажежени тръби, през които измъченият човек вдишва изгарящ въздух. Може да се предположи, че в основата на реторическата фигура стои едноименният духов музикален инструмент от книга „Откровение“, действащ тук като пораждаща матрица. Ангелите от 8-ма глава на Апокалипсиса тръбят с тръби:

И видях седемте Ангели, които стояха пред Бога и дадоха им се 7 тръби. (...) И седемте Ангели, които държаха седемте тръби, се приготвиха да затръбят. (Откр. 8: 2, 6)

УИ „Св. Климент Охридски“, 2023, с. 181.

³⁵ НИКОЛОВ, И. *Откровение на св. Иоан Богослов (Изяснение)*. Костенец: Витезда, [б. г.], с. 163.

³⁶ КОЛАРОВ, Р. *Звук и смисъл. Наблюдения над фоничната организация на художествената проза*. София: Издателство на БАН, 1983, с. 176.

Първият от тях причинява на земята тъкмо изгаряща жегата:

Първият Ангел затръби (...) и третата част от дърветата изгоря, и всичката зелена трева изгоря. (Откр. 8: 7)

Предполагамата пораждаща матрица е почти изцяло променена в българската творба: в атмосферата на траур и скръбно мълчание, сковали злочестото селце, инструментът се е превърнал в ням проводник на горещина, нахлуваща от ада. „... Видях, и ето сив кон – пише св. Йоан Богослов, – и върху него ездач, чието име беше смърт; и адът следваше подире му“ (Откр. 6:8). Линията на инферналното преминава през целия текст на Елин Пелин: „Сякаш зли духове прелетяха над селото“; „Сушата като невидима дяволска птица пъдеше с огнените си криле всяко облаче от кръгозора“; слънцето и небесата са „адски“; попът „фучи“ и очите му „светят“; проклетия прогърмяват в споровете между героите (ЕП 1972 I, с. 5, 7, 8, 9, 10).

Тук е мястото да се изтъкне, че избраният от автора псевдоним няма как да не е насочвал вниманието на писателя към цитираната 8-ма глава от Апокалипсиса, в която се споменава „името пелин“:

Затръби и третият Ангел, и от небето падна голяма звезда, горяща като светило, и падна върху третата част на реките и върху водните извори; и името на тая звезда е пелин; и третата част от водите стана на пелин, и много човеци умряха от водите, понеже се бяха вгорчили. (Откр. 8: 10–11)

Връзката със сюжета на разказа е очевидна – огнено бедствие, връхлитащо от небесата, отровна вода, която убива хората. В тези стихове може да се търси още една пораждаща матрица спрямо творбата на Елин Пелин.

7) Вина и невинност – двойствено послание във финала на разказа

На извечния въпрос за отношението между нещастieto и човешката вина творбата на Елин Пелин отговоря двусмислено, като изпраща разнопосочни внушения най-вече чрез различните **позовавания на Свещеното писание във финала си**:

– Бог не е милостив – не молете му се! Нека като жабите, кога им пресъхне блатото, да прокълнем и да умрем. (ЕП 1972 I, с. 10)

В тези заключителни фрази на пианите селяни в кръчмата са преплетени две от най-важните за произведението библиейски препратки:

а) От една страна, разбулването на алюзията, която прозира зад озадачаващото прибавяне на проклетие в устите на жаби, подчертава вината на богохулниците. Жабешкото проклетие може да се обвърже с жабоподобните бесове от Апокалипсиса, които излизат от устите на дявола, антихриста и неговия предтеча, наречени в книгата змей, звяр и лъжепророк:

И видях да *излизат* от устата на змея и от устата на звяра, и от устата на лъжепророка три нечисти духа, подобни на жаби: *това* са бесовски духове, които вършат личби... (Откр. 16: 13–14)

Тъкмо на жабите Елин Пелин поверява личбата за продължителност на бедствието в разказа, а и не само в него. „Челиченият ек на жабешкото крякане“ с характерното определение „челичен“ е използван от писателя като автоцитат в различни негови творби³⁷. В художественото време на „Напаст Божия“ квакането, което оглася нощите, два пъти е споменато като сигурно природно предсказание за суша (ЕП 1972 I, с. 8, 9). Прави впечатление, че във вторите срички на съчетанието „чеЛИЧен“ + „жаБА“ звучи именно лексемата „личба“, която може да се добави като още един скрит участник във веригата от ключови думи с фонемата „ч“ в произведението.

б) От друга страна, призивът „Бог не е милостив – не молете му се! Нека (...) да прокълнем и да умрем“ ясно визира думите „Похули Бога и умри!“, отправени към многострадалния Иов от неговата съпруга (Иов 2: 9). Вопълът на отчаяната жена представя злото като добро, т. е. представя греха на богохулството, който ще донесе наказание в отвъдното, като компромис, който ще облекчи мъките. Това е гласът на изкушението, на което невинно страдащият праведник не се поддава. Както и българският разказ, „Книга на Иов“ изследва причините за нещастиято и многостранно оглежда хипотезата за вина. Привличането именно на тази библейска книга в поантата на разказа е послание, че селяните нямат вина за връхлетялата ги беда, която следователно не е наказание Свише, а изпитание на вярата и търпението им така, както е при многострадалния старозаветен светец. Божествено изкушение, на което обаче те не устояват.

Тук за последен път се преосмисля заглавието на творбата, което отново променя семантичните си нюанси в посока към древността и в него зазвучава второто значение на старобългарското съществително напасть „изкушение“³⁸. В Савината книга от XI в. стихът от молитвата „Отче наш“ е не въведи насъ въ напасть.³⁹ Справедливо Радосвет Коларов определя Елин Пелин като „един от майсторите на най-тънките алюзии в нашата литература, постигнати (...) чрез разслояване значенията на една и съща дума“.⁴⁰

Между редовете на Елин-Пелиновия разказ могат да бъдат прочетени и други възможни препратки към библейската „Книга на Иов“, много от които също са свързани с проблема за вината и невинността. „Бог не чуваше горещите молби“, твърди повествователят от „Напаст Божия“ (ЕП 1972 I, с. 7), а Елиуй Варахилов го контрира: „не е истина, че Бог не чува“ (Иов 35: 13). „Ей, хора, тая беда за вас е малко! Чумата, чумата ви се пада!“ – сипе обвинения върху селяните попът (ЕП 1972 I, с. 8) така, както и Софар Наамец

³⁷ ТОТЕВ, П. Цит. съч., с. 565; КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 265.

³⁸ БЛАГОВА, Э. и др. *Старославянский словарь*, с. 350.

³⁹ Пак там.

⁴⁰ КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*, с. 35.

заявява на невинно страдащия Иов: „теб ти се пада двойно повече да понесеш!“ (Иов 11:6). И в двата текста след стоварването на нещастieto се редуват потиснато мълчание и плач – в творбата на Елин Пелин „вечер всичко ще се прибере, ще стихне, ще се потаи, а от четирите краища на селото се подемат отчаяни гласове и писъци на осиротели майки...“ (ЕП 1972 I, с. 6), а за дошлиите при Иов приятели е казано: „викнаха с глас, та заплакаха (...). И седяха с него на земята седем дена и седем нощи; и никой му дума не продума, понеже виждаха, че страданието му е твърде голямо“ (Иов 2:12,13). Определени елементи от описанието на българските селяни съответстват на символите на траура у древните евреи: по време на литията за дъжд „селяните – измъчени, боси, **гологлави** – мълчаливо вървя[т]⁴¹“, а „босите им крака ровят жежкия пясък и **вдигат облак от златен прах, който покрива** (...) **изпотените лица**“ (ЕП 1972 I, с. 7), аналогично на това, както Иов след смъртта на децата си „**остриг[в]а главата си**“, а приятелите му в знак на съпричастие към неговата мъка „**хвърля[т] пръст над главите си към небето**“ (Иов 1:20; 2:12)⁴². Многострадалният старозаветен праведник не отправя обвинение срещу Създателя за своите горести, но подобно на селяните в края на Елин-Пелиновата творба проклина и проклятието му споменава и едно от бедствията в разказа: „отвори Иов уста и прокле деня си (...): да се провали денят, в който се родих! (...) да се страхуват от него, като от горещ слънчев пек!“ (Иов 3: 1, 3, 5). Смязващият полъх от прелитащи бесове присъства в началата и на двата текста: „Сякаш зли духове прелетяха над селото“ (ЕП 1972 I, с. 5) – „Мене обхвана ужас и трепет (...). И дух премина над мене“ (Иов 4: 14, 15). Социалната разлика и интелектуалната конкуренция между стари и млади, между „побелелите глави“ и младия учител, който „**им[а] право**“, е мотив и в старозаветния текст: „Помежду ни има и беловлас, и старец, който по дни надминава баща ти“ (Иов 15: 10), „Не само многолетните са мъдри, нито само старците **разбират правда**“ (Иов 32: 9). Непочтеното отношение към другия и жегата са смислово обвързани едно с друго не само у Елин Пелин, но и в същата книга от Свещеното писание. Във фокуса на българския разказ е недоверието, което е представено като причина за засухата, а в библейския текст става въпрос за неверността на приятелите, сравнена с изпаряването на поточета летем: „Но моите братя са неверни като потоци, (...) които (...) във време на жегата изчезват от местата си“ (Иов 6: 15–17). Пресъхващите потоци са част и от описанието на сушата в „Напаст Божия“: „Вадички и горски потоци, чешми и кладенци, блата и гьолища, бари и мочури – всичко пресъхна“ (ЕП 1972 I, с. 6). Суша, грях и смърт са сплетени в едно както в творбата на Елин Пелин, така и в следния фрагмент от старозаветния текст за невинния страдалец: „Засуха и пек поглъщат снежната вода; тъй преизподнята – грешниците. (...) и никой не е уверен за живота си“ (Иов 24: 19, 22).

⁴¹ В текста на разказа времето е минало: „мълчаливо вървяха“.

⁴² В библейската книга разказът също се води в минало време: „острига главата си“, „хвърляха пръст“.

Известна прилика с „Книга на Иов“ може да бъде забелязана и в картината на безводието в разказа „Ветрената мелница“, където пресъхването на реката е описано по следния начин: „По коритото надолу **шаварът** и **тревата** пожълтяха и се сплзиха като очукани от град. Всякога **влажните** ѝ брегове сега се напукаха“ (ЕП 1972 I, с. 12), а в библейския текст четем: „Никне ли **шавар** без **влага**? Расте ли рогоз без вода? Още в своята пресно-та и неотрязан, а изсъхва преди всяка **трева**“ (Иов 8: 11–12).

Разказът „Напаст Божия“ напомня и за цялостната атмосфера на „Книга на пророк Йеремия“, където по същия начин са събрани смърто-носна болест без изцеление, опустошителен зной, жътва, безутешна скръб и недоумение, които, както и в текста на Елин Пелин, пораждат въпроса за първопричината и я определят като изпитание, изпратено Свише:

Очакваме (...) време за излекуване, а ето ужаси. (...) Кога ще се утеша в тъгата си! Сърцето ми се стопи. Ето, слушам от далечна страна писък от дъщерята на моя народ: няма няма Господ (...)? (...) Мина жетва, свърши се лятото, а ние не сме спасени. Поради съкрушение у дъщерята на моя народ и аз съм съкрушен, ходя мрачен, ужас ме обзе. (...) няма там няма лекар? (...) тъй казва Господ Саваот: ето, ще *ги* разтопя и ще ги изпитам (...). (...) ще дигна плач и писък, и за степните пасбища – ридание, защото те са изгорени (...). Има ли такъв мъдрец, който да разбере това? И (...) да обясни, защо загина страната и изгоря като пустиня (...)? (...) смъртта влиза през прозорците ни, втурва се в чертозите ни, за да изтреби децата от улицата, младежите от стъгдите. (...) и ще бъдат хвърлени труповете на людето като тор на полето и като снопи зад жетваря... (Йер. 8: 15, 18–22; 9: 7, 10, 12, 21–22)

Фигуративното съотнасяне между жътва и насилствена смърт при-сства и в „Напаст Божия“:

...жетвари от заран до вечер (...), като че събираха **трупо**ве на **бойното поле**, **гра**дяха на **кръ**стци празните **сно**пи... (ЕП 1972 I, с. 7)

Тъкмо това конфликтно съчетание е мотивирало Радосвет Коларов да определи звуковите повторения ПО-БО-ПО, ГР-КР, ЗН-СН в цитирания пасаж като изпълняващи „смыслово-контрастивна функция“.⁴³

По принцип жътвата и смъртта (насилствена или не) са класическа семантична двойка в Библията, а и не само там (срв. Иов 5: 26, 24: 24; Мат. 13: 39–42; Откр. 14: 15–20). Същата двойка е залегнала в още едно от групата произведения на Елин Пелин, които са сближени автотекстуално с „Напаст Божия“. Това е стихотворението в проза „Кошмар“, написано по-късно, в което „аз“-разказвачът сънува собственото си погребение, чи-ето ритуално шествие върви по пътя между нивите по време на жътва.⁴⁴ Както отбелязва Радосвет Коларов, литията за дъжд от „Напаст Божия“

⁴³ КОЛАРОВ, Р. *Звук и смисъл*, с. 148–149.

⁴⁴ ЕЛИН ПЕЛИН. *Съчинения в шест тома*. Т. 3, с. 183–184.

наподобява, включително и лексикално, погребалната процесия от „Кошмар“.⁴⁵ В стихотворението в проза обаче картината е разширена с един знаменателен детайл: ковчегът на мъртвеца е носен от селяни „сърпове, закачени на пояс“.⁴⁶ Коларов интерпретира сърповете като „пълна връв“, която свързва двете творби⁴⁷. Освен тази литературоведска закачка, която съвсем основателно засяга символната природа на съня, детайлът подсказва и различна интерпретация. Така, както жътвата в апокалиптичен план се асоциира със смъртта, края на света, възмездието, с отсяването на „класовете“ (душите, които са принесли добродетелен плод) от „плевата“ (негодните за Небесното царство), така и сърпът е много характерен есхатологичен символ на Божия съд и особено на Божието наказание над грешниците. Символът присъства още в превода от 70-те преводачи (Септуагинта) на старозаветната книга на пророк Захария, наречен тъкмо за това Сърповидец⁴⁸. В Откровението на св. Йоан Богослов Христос е представен със златен венец и сърп (Откр. 14: 14). Пак там в деня на Страшния съд ангел събира реколтата от земята със сърп:

Ангелът хвърли сърпа си на земята, обра земното лозе и хвърли *гроздето* в големия лין на Божия гняв. И стъпкан биде линът въвн от града, и потече кръв от жлеба... (Откр. 14: 19–20)

В творбата на Елин Пелин е особено съществено подчертаването, че именно носачите на ковчега са със сърпове. Съчетанието препраща към предстоящия частен съд над току-що пренеслата се в отвъдното човешка душа, на която ѝ предстои най-страшното – преминаване през 20-те митарства, на които тя ще бъде съдена за всички видове грехове⁴⁹. Ето защо ми се струва, че в психоаналитичен план не само това, че „аз“-повествователят разказва сън за собственото си погребение, е причина за определянето на съня като кошмар, но и детайлът със сърповете. Тяхната застрашителна, тънка и извита острота пробужда съня на Аза и крие в себе си изтласканото знание за предстоящия справедлив съд над душата.

Предложената интерпретация позволява да се обобщи, че проблемът за човешката вина или невинност пред Божията правда се разпростира

⁴⁵ КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 272–274.

⁴⁶ ЕЛИН ПЕЛИН. *Съчинения в шест тома*. Т. 3, с. 183.

⁴⁷ КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*, с. 276.

⁴⁸ Срв.: Зах. 5: 1 в Септуагинта и в Църковнославянската Библия, която я следва: *вѣдѣхъ, ѿ сѣ, сѣрпъ летѣць* (Библия. Книги Священногo писания Ветхого и Нового завета на църковнославянскомъ языкѣ с параллельными местами. Москва: Российское библейское общество, 1997, с. 1164). В останалите по-важни преводи на Стария завет обаче на мястото на „сърп“ стои „свитък“. Двете думи звучат подобно на древноеврейски. „Свитък“ е избраният вариант и в новобългарския синодален превод на Библията.

⁴⁹ Йеромонах СЕРАФИМ (РОУЗ). *Душата след смъртта*. Б. м.: Двери, б. г., с. 55–72, 145–147, 207–220; АЛЕКСИЕВ, Д. *Православна книга за вечния живот*. София: б. и., 2019, с. 97–103.

и върху произведенията, които са свързани с разказа „Напаст Божия“ чрез нишките на автотекстуалността. Докато при „Ветрената мелница“ това е осъществено чрез второстепенния в творбата мотив за сушата като следствие от човешкото безбожие, то при „Кошмар“ възможната връзка с проблема вина/невинност се разкрива чрез привличането в анализа на есхатологичната символика на жътвата и православните вярвания, характерни за средата, в която е отраснал българският писател.

* * *

Предпоставките за паралели между творчеството на Елин Пелин и Священото писание са преизобилно повече от споменатите дотук, но и казаното е достатъчно, за да илюстрира, че основният обект на настоящия анализ – разказът „Напаст Божия“ – е ориентиран към два типа библейски източници – есхатологичните части от Стария и Новия завет и нравоучителната „Книга на Йов“. Зад разгорещения разговор с библейските текстове обаче в позицията на повествователя по-скоро не стои християнско съзнание. Разказът е написан в последните години на XIX в.⁵⁰, когато Елин Пелин е бил едва 21- или 22-годишен и пантеистичната му нагласа вероятно все още не е била така категорична. По-късно тя се втвърдява и е засвидетелствана в две изказвания пред Змей Горянин. В първото от тях, кратък откъс от което вече бе цитиран, Елин Пелин демонстрира прилична осведоменост за текста на Священото писание, като специално споменава и „многострадалния Йов“ (щастливо обстоятелство в полза на представения тук анализ). В същото време обаче писателят двусмислено или търси корена на религиозността в страхопочитанието пред природните стихии, или въобще разглежда Бога като идея, родена от човешкото съзнание:

Ето как се е родила у човека (...) идеята за Бога. Първобитният човек от страхопочитание към природата, поради нейните стихии, започнал да смята, че или тя самата е такава Личност, или че дава убежище на тази Личност (...). Всяка религия (...) има корена си в страхопочитанието си към природните стихии. (...) Например в Библията: Бог изпраща потопа, Бог прави дъгата, Бог се явява на Мойсей на планината Синай сред бури, гръмотевици и светкавици, Той се явява и на многострадалния Йов, и на други библейски личности. Вземи сега Евангелието: преди раждането на Христа, на изток изгрява една необикновена звезда, при разпятието Му – слънцето изгасва и настава мрак по цялата земя, при смъртта Му – става земетресение – и така нататък. Значи: (...) дете се прояви някаква стихия, някакво чудо на природата, там хората (...) виждат Бога (или казват на народа, че са Го видели!).⁵¹

⁵⁰ ДАФИНОВ, З. Цит. съч., с. 43.

⁵¹ ЗМЕЙ ГОРЯНИН. *Моят приятел Елин Пелин*. София: Ars Milenium MMM, 2013, с. 109–110; МИХАЙЛОВ, К. Цит. съч., с. 181–182.

Във второто си откровение пред Змей Горянин, направено през март 1949 г. (в годината на смъртта на писателя), Елин Пелин с вълнение говори за Бога, Когото определя като „нещо тайнствено и чудесно“, не признава, че Той е създател на света, и пантеистично почти Го приравнява към природата:

Има нещо тайнствено и чудесно, което дълбоко вълнува човешката душа и което – навярно е Бог – но то не е извън природата, нито пък е неин създател, а е в самото ѝ сърце. Струва ми се даже, че това нещо и природата са едно и също.⁵²

Тези декларации разкриват мирогледа на Елин Пелин като нехристиянски в същността си. Те по-скоро не се дължат на социалистическия контекст след 1944 г., когато Змей Горянин завършва ръкописа на спомените си за своя събрат по перо⁵³, тъй като още преди Деветосептемврийския преврат Елин Пелин обнародва творби, в които християнството е принизено. Такъв текст например е „Витлеемското магаре“, който окарикатурява Господския празник Рождество Христово и е публикуван тъкмо на Бъдни вечер (6 януари) през 1934 г. във в. „Щурец“.⁵⁴

Осведомеността на Елин Пелин за Библията и за някои православни песнопения, четива и явявания се дължи още на семейните обстоятелства в детството на писателя, когато той „често пъти помагал и на чичо си поп, в черква. Обличал черковни одежди, вземал дебелата книга и пеел или пригласял на чичо поп – братовчед на баща му. Чичо поп обичал много малкия ученик и постоянно го вземал със себе си“.⁵⁵ Самият писател споделя за детството си: „Спомням си как четях гласно „Алексей, человек Божи“...“.⁵⁶ Елин Пелин включва някои от натрупаните тогава народнохристиянски познания в немалко от своите съчинения, и то не само в разкази като „На оня свят“ и в цикъла „Под манастирската лоза“ (чието мото е стих на църковнославянски от Псалтира), но и в напълно чужди на религиозната тематика произведения като „Летен ден“, където в разговорите между пианиците прозвучават полустиише от 50-ия псалм и библейският афоризъм „суета суета“ от „Книга на Еклесиаста или Проповедника“ (Екл. 1: 2, 12: 8) и кръчмата се оглася от антифоните „От юности моея“, което има силен хумористичен ефект, особено върху запознатите със съдържанието на източниците на приведените цитати.

След всички направени паралели с библейски текстове закономерно излиза на преден план извороведският въпрос именно каква Библия е чел

⁵² ЗМЕЙ ГОРЯНИН. Цит. съч., с. 110.

⁵³ СПАСОВА, А. Змей Горянин. – В: *Българската литература след Освобождението (1878) – личности и процеси, документи и артефакти* (дигитален речник). София: Институт за литература – БАН, 2018–2025: <https://dictionarylit-bg.eu>.

⁵⁴ ЕЛИН ПЕЛИН. *Съчинения в шест тома*. Т. 3. Под манастирската лоза; Аз, ти, той; Черни рози; Пижо и Пендо и др. София: Български писател, 1972, с. 331.

⁵⁵ КОНСТАНТИНОВ, Г. Цит. съч., с. 136.

⁵⁶ Пак там, с. 134.

Елин Пелин, когато е създавал разказа „Напаст Божия“. В края на XIX в. и в самото начало на следващото столетие, когато творбата е написана и издадена за първи път, все още не е съществувал синодалният новобългарски превод на Священото писание, който приблизително по това време започва да се подготвя основно по руския синодален превод на Библията и се отпечатва за първи път през 1925 г.⁵⁷ Теоретично погледнато обаче, младият писател е можел да използва споменатия руски превод, чието първо пълно издание е от 1876 г.⁵⁸, протестантския пълен български превод – т. нар. Цариградска библия от 1871 г. с второ (коригирано) издание от 1874 г.,⁵⁹ църковнославянския текст на Священото писание, а може би и сръбския, издаден през 1868 г.⁶⁰ В приложената таблица са отбрани няколко от предполагаемите съответствия между определени откъси от разказа (този път според изданието му от 1904 г. за постигане на хронологична точност на изследването) и конкретни стихове от три от споменатите преводи на Библията, които са съществували на границата между двете столетия. Лексемите и пасажите, които подсказват близостта между един или няколко от преводите и българската творба, са подчертани с надебелен шрифт, а библейските разночетения, които са отдалечени от разказа на Елин Пелин, са предадени с главни букви. Всички текстове са подредени според последователността на библейските цитати.

⁵⁷ ДИМИТРОВ, И., А. А. ТУРИЛОВ. Библия. IV. Переводы на славянские языки. Болгарский. – В: *Православная энциклопедия (электронная версия)*. Т. 5. Москва: Православная энциклопедия.

⁵⁸ АЛЕКСЕЕВ, А. А. Библия. IV. Переводы на славянские языки. Русский. – В: *Православная энциклопедия (электронная версия)*. Т. 5. Москва: Православная энциклопедия.

⁵⁹ ДИМИТРОВ, И., А. А. ТУРИЛОВ. Цит. съч.; ПИЛЕВА, М. *Мисията на д-р Албърт Лонг сред българите*. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2023, с. 215, 217. Подробно историята на първия евангелистки български превод на Священото писание е разгледана на с. 167–221 от посочената книга.

⁶⁰ ЧАРОТА, И. А. Библия. IV. Переводы на славянские языки. Сербский. – В: *Православная энциклопедия (электронная версия)*. Т. 5. Москва: Православная энциклопедия.

Елин Пелин, „Напаст Божия“ (1904 г. ⁶¹):	Църковно- славянска библия ⁶² :	Руска синодална библия (1876 г. ⁶³):	Цариградска протестантска библия (1874 г. ⁶⁴):	Цитиран стих:
– Бог не е милостив – не молете му се! Нека (...) да прокълнем и да умрем!	...РЦЫ ГЛАГОЛЪ НѢКІЙ КО ГДѢ и оумри.	...похули Бога и умри.	Похули Бога, и умри.	Иов 2: 9
Босите им крака ровят жезкия пясък и вдигат облак от златен прах, който покрива (...) изпотените лица...	...и ПОСЫПАВШЕ пѣрстїю главы своѣ...	...и бросали пыль над головами своими к небу...	...хвърлих ПЪРСТЪ на главы-тѣ си къмъ небе-то.	Иов 2: 12
Нека (...) да прокълнем и да умрем! // Грозна тримесечна задуха се простря навсякъде и се застоя да мори, да суши, да пали. (...) Над изгорелите поля (...) затрепера страшна марана. (...) Сушата (...) ставаше от ден на ден по-страшна и по-убийствена.	Посѣмъ ѿвѣрзе ѿмъ оустъ своѣхъ и прокла дѣнь своѣй (...): ПРОКЛАТЪ БѢДИ Дѣнь твоѣй...	После того открыл Иов уста свои и проклял день свой. (...) да страшатся его, как палящего зноя!	...отвори Іовъ уста-та си, та проклѣ день- тъ си. (...) МРАЧНОСТЬ- ТА НА ДЕНЬ- ТЪ ДА ГО НАПРАВИ УЖАСЕНЪ.	Иов 3: 1, 5
Сякаш зли духове прелетяха над селото.	...оужасъ же ма срѣте ѿ трѣпетъ (...) и дѣхъ на лицѣ ми НКІДѣ...	...объял меня ужас и трепет (...) И дух прошел надо мною...	Ужась мя хваня, и трепетъ (...). И духъ прѣминя ОТЪ ПРѢДЪ МИ...	Иов 4: 14, 15

⁶¹ ЕЛИНЪ-ПЕЛИНЪ. Напастъ Божя. – В: ЕЛИНЪ-ПЕЛИНЪ. Цит. съч., с. 110–116.

⁶² Библия (...) на церковнославянском языке, 1997, с. 655, 656, 658, 662, 678, 959, 1169, 1174, 1318, 1319.

⁶³ Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Санктпетербург: В синодальной типографии, 1876: <https://azbyka.ru/biblio/>. В ползвания сайт текстът е предаден с осъвременен правопис.

⁶⁴ Библия, сиреч Священото писание на Ветхий и Новый завет вярно и точно преведено от първообразното. Цариград: в книгопечатницата на А. Х. Бояджияна, 1874, с. 439, 440, 442, 445, 458, 649, 811, 816, 842.

В село завърлува невярна болест... Вадички и горски потоци, чешми и кладенци, блата и гьолища, бари и мочури – всичко пресъхна. (...) И едно глухо неверие се роди между млади и стари.	НЕ ВОЗЪРЪША НА МА́ бѣжнѣи мой: ѿкоже потѣкъ ѿскѣдѣвааѣ, ѿли ѿкоже вѣаны преидѣша ма́: (...) ѿкоже смѣгъ ѿли лѣдъ смѣръзый, ѿгдѣ ѿстаѣтъ теплотѣ бывшей, не ктомѣ познаваѣтса, что бѣ...	Но братя мои неверны, как поток, как быстро текущие ручьи (...). Когда становится тепло, они умяляются, а во время жары исчезают с мест своих.	Братя-та ми МА́ ИЗМАМИХЖ като потокъ, / Прѣминяхж като теченіе на потоцы, / Които (...), / Когато ся стоплятъ, изчезнуватъ: / Когато стане топлина, изглаждатъ ся отъ мѣсто-то си.	Иов 6: 15–17
– Ей, хора, тая беда за вас е малко! Чумата, чумата ви се стоп!	Потѣмъ възвѣститѣ ти силѣ премѣдрости, ѿхкѡ сѣгъбѣзъ бѣдетъ вѣзъ сѣхъ, ѿже противъ тебѣ: ѿ тогдѣ оуразмѣши, ѿкѡ достѣйнаѣ тебѣ свѣшаса ѿ гдѣ, ѿмиже согрѣшилъ еси.	...и открыл тебе тайны премудрости, что тебе вдвое больше следовало бы понести! Итак знай, что Бог для тебя некоторые из беззаконий твоих предал забвению.	И да ти явѣше тайны-тѣ на мудростъ-тѣ, че сѣ СУГУБЫ ОТЬ КОЛКОТО СЯ ЗНАЕ. Знай прочее, че Богъ по малко отъ беззаконіе-то ти изыскува отъ тебе.	Иов 11: 6
Учителят имаше право, но той бе много млад... – Бъди благоразумен, дядо попе! – У-у-ут – крещеше му дебелият свещеник, – вчерашно хлапе на побелели глави ум ще дава!	...не многолѣтнѣи сѣтъ премѣдри, ниже старѣи вѣдаѣтъ сѣдѣ...	Не многолетние только мудры, и не старики разумеют правду.	Не сѣ вынѣгы мудри само по-голѣми-тѣ: / Нито само старци-тѣ разумѣвать сѣдѣ.	Иов 32: 9

...жътвари от заран до вечер (...) като че събират трупове на бойното поле , градят на кръстци праздните снопи ...	...и бѣдѣтъ мѣртѣи челоуѣцы въ примѣръ на лица пола земли вѣшеа, ѿкъм сѣно создаи жнѣщагѡ, и не бѣдѣтъ собирающагѡ.	...и будут повержены трупы людей, как навоз на поле и как снопы позади жнеца, и некому будет собрать их.	И трупове-тъ на челоуѣцы-тъ ще бѣдѣтъ хвърлени / Както торъ по лице-то на НИВЖ-ТЖ, / И както РЖКОЙКА задъ жетваръ, / И не ще има кой да събира.	Йер. 9: 22
– (...) Излакът да не барате, че ви ръцете изсъхват! – Дядо попе, хвърли брадвата на страна, че ми тъмнее пред очите...	Ѫ, пасѣщїи сѣтнаа и ѡстѣвалшїи сѡвѣцъ! (...) мышца егѡ изсыхающїи ѡзсѡхнѣтъ, и сѣко емо десноѡ ѡСАѢПКА ѡСАѢПНЕТЪ .	Горе негодному пастуху, оставляющему стадо! (...) рука его совершенно иссохнет, и правый глаз его совершенно потускнет .	Горко на суетный-тъ пастырь, / Който оставя стадо-то! (...) Мышца-та му ще изсъхне съвсѣмъ, / И десно-то му око съвсѣмъ ЩЕ СЯ ПОМРАЧИ .	Зах. 11: 17
„ Напраздно всеки празник свещеникът извежда на лития по четирите крайща на селото и мало и голямо. (...) Напраздно децата всеки ден носеха черковните хоругви по ниви и по ливади. Бог не чуваше горещите молби (...). Наредени на дълга печална върволица, (...) селяните – измъчени, боси, гологлави – мълчаливо вървяха след белите черковни хоругви. (...) Но напраздно! “	Рѣсте: сѣтенѡ РАБОТАЙ бѣгъ, и что бѡлѣе, ѿкъм сохранихомъ хранѣнїа егѡ и ѿкъм ѡдохомъ молитвенници предъ лицемъ гдѣ вседѣржитѣла;	Вы говорите: „ тщетно служение Богу, и что пользы, что мы соблюдали постановления Его и ходили в печальной одежде пред лицом Господа Саваофа? (...)“	Вы рекохте: / СУЕТНО Е да служи нѣкой Богу: / И, Каква полза, че упазихмы стражъ-тж му, / И че ходихмы прѣдъ Господа на силы-тъ СЪСЪ СЪТУВАНІЕ ?	Мал. 3: 14

Дебелият свещеник, суверен като всички... // – Бди благоразумен, дядо попе!... – Благоразумен ли?.. Махнете се от тука, бре, хлапаци недни... Попът (...) спокойно си седеше в кръчмата с чаша в ръка...	...вѣрныи рабѣѣ ѿ МѢДРЬИИ, ѿгоже поставитѣ господѣинѣ ѿгѣ надъ домомаѣ своимѣ... ...самѣи рабѣѣ той (...) начнетѣ (...) ѿсти же ѿ пити съ пѣницами...	...верный и благоразумный раб, которого господин его поставил над слугами своими... ...раб тот, будучи зол, (...) начнет (...) есть и пить с пьяницами...	...тойзи вѣрныи и разумный рабѣѣ, когото е поставилѣ господарѣ-тъ му надъ слугы-тъѣ си... ...злыи той рабѣѣ (...) начене (...) да яде и да пѣе съ пѣяницы-тъѣ...	Мат. 24: 45, 48–49
---	---	--	---	---------------------------

Съпоставката между вероятните библейски препратки в „Напаст Божия“ и трите славянски варианта на Свещеното писание води до предположението, че Елин Пелин е чел руската синодална Библия. Ясно е, че той е познавал и църковнославянския текст, поне популярните откъси, употребявани в православното богослужение, но може би е имал под ръка тъкмо синодалната Библия на руски език. В едни случаи (Иов 6: 15–17, Иов 32: 9, Йер. 9: 22, Мат. 24: 45) има лексикално тъждество на сравняваните пасажии, в други (Иов 11: 6, Зах. 11: 7) – смислово въз основа на превод, а в трети е налице и едното, и другото. Интересни са и откъсите от разказа, в които има вербално съответствие предимно с по-късно появилия се синодален български превод на Библията. Такива са приликите с Иов 8: 11, Иов 11: 6, Иов 35: 13, Лука 1: 17 и Откр. 16:14, които не са отразени в таблицата, но бяха подробно разгледани в студията. Те свидетелстват за жизнеността на творбата, която през всяка следваща епоха се обвързва с нови интертекстуални връзки и получава нови прочити.

Връщайки се към чисто литературната проблематика, ще завърша в теоретичен план. Знаем, че всяко произведение е отделна вселена, до която обаче достигат пътеките на междутекстовостта и в частност на автотекстуалността. Ако по маркировката, оставена в едно изначално диалогично произведение като Елин-Пелиновия разказ, успеем да стигнем до някой предначертан от автора междувселенски връх с панорамна гледка, пред нас се случва чудото на преобразяващата се творба, образите стават многолики, а смисълът – все по-дълбок. Тъкмо така ни се отблагодарява класиката, когато я поставяме в автентичния ѝ литературен контекст, към който ни насочва самата тя чрез цитатите и алюзиите, положени като пътеводни знаци по нейните страници.

ИЗВОРИ

Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Санкт-петербург: В синодальной типографии, 1876: <https://azbyka.ru/biblia/> (прегл. 01.07.2025). [*Bibliya. Knigi Syvashchennogo Pisaniya Vetkhogo i Novogo Zaveta. Sanktpeterburg: V sinodal'noy tipografii, 1876: https://azbyka.ru/biblia/ (pregl. 01.07.2025).*]

Библия, сиреч Священото писание на Ветхий и Новий завет върно и точно преведено от първообразното. Цариград: в книгопечатницата на А. Х. Бояджияна, 1874. [*Bibliya, sirech Syvashtenoto pisanie na Vethiy i Noviy zavet vyarno i tochno prevedeno ot parvoobraznoto. Tsarigrad: v knigopечатnitsata na A. H. Boyadzhiana, 1874.*]

Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. София: Синодално издателство, 1991. [*Bibliya, sirech knigite na Sveshtenoto pisanie na Vethiya i Noviya zavet. Sofia: Sinodalno izdatelstvo, 1991.*]

Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового завета на церковно-славянском языке с параллельными местами. Репр. изд. Москва: Российское библейское общество, 1997. [*Bibliya. Knigi Syvashchennogo pisaniya Vetkhogo i Novogo zaveta na tserkovnoslavyanskoy yazyke s parallel'nyimi mestami. Repr. izd. Moskva: Rossiyskoye bibleyskoye obshchestvo, 1997.*]

ЕП 1972 I: ЕЛИН ПЕЛИН. Съчинения в шест тома. Ред. Т. Боров, К. Генов, П. Русев. Т. 1. Разкази 1901–1906. Ред. и съст. Т. Боров. София: Български писател, 1972. [*ELIN PELIN. Sachineniya v shest toma. Red. T. Borov, K. Genov, P. Rusev. T. 1. Razkazi 1901–1906. Red. T. Borov. Sofia: Balgarski pisatel, 1972.*]

ЕЛИН ПЕЛИН. Съчинения в шест тома. Ред. Т. Боров, К. Генов, П. Русев. Т. 3. Под манастирската лоза; Аз, ти, той; Черни рози; Пижо и Пендо и др. Ред. и съст. П. Русев. София: Български писател, 1972. [*ELIN PELIN. Sachineniya v shest toma. Red. T. Borov, K. Genov, P. Rusev. T. 3. Pod manastirskata loza; Az, ti, toy; Cherni rozi; Pizho i Pendo i dr. Red. P. Rusev. Sofia: Balgarski pisatel, 1972.*]

ЕЛИНЪ-ПЕЛИНЪ. Разкази. Б. м. [София]: б. и., б. г. [1904]. [*ELIN-PELIN. Razkazi. B. m. [Sofia]: b. i., b. g. [1904].*]

ЯВОРОВ, П. К. Събрани съчинения в пет тома. Т. 1. Стихотворения. Ред. Л. Кацкова, М. Николов. София: Български писател, 1959. [*YAVOROV, P. K. Sabrani sachineniya v pet toma. Vol. 1. Stihotvoreniya. Red. L. Katskova, M. Nikolov. Sofia: Balgarski pisatel, 1959.*]

ЛИТЕРАТУРА

АЛЕКСЕЕВ, А. А. Библия. IV. Переводы на славянские языки. Русский. – В: Православная энциклопедия (электронная версия). Т. 5. Москва: Православная энциклопедия, 2 сентября 2009: https://www.pravenc.ru/text/209473.html#part_23 (прегл. 15.07.2025). [*ALEKSEYEV, A. A. Bibliya. IV. Perevody na slavyanskiye yazyki. Russkiy. – V: Pravoslavnyaya entsiklopediya (elektronnaya versiya). T. 5. Moskva: Pravoslavnyaya entsiklopediya, 02.09.2009: https://www.pravenc.ru/text/209473.html#part_23 (pregl. 15.07.2025).*]

АЛЕКСИЕВ, Д. Последните времена. София: б. и., 2007. [*ALEKSIEV, D. Poslednite vremena. Sofia: b. i., 2007.*]

АЛЕКСИЕВ, Д. *Православна книга за вечния живот*. Ред. Сливенски митрополит Йоаникий. София: б. и., 2019. [ALEKSIEV, D. *Pravoslavna kniga za vechniya zhivot*. Red. Slivenski mitropolit Yoanikiy. Sofia: b. i., 2019.]

АНДРЕЙЧИН, Л., Л. ГЕОРГИЕВ, С. ИЛЧЕВ, Н. КОСТОВ, И. ЛЕКОВ, С. СТОЙКОВ, Ц. ТОДОРОВ. *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство, 1976. [ANDREYCHIN, L., L. GEORGIEV, S. ILCHEV, N. KOSTOV, I. LEKOV, S. STOYKOV, Ts. TODOROV. *Balgarski talkoven rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1976.]

БЛАГОВА, Э., Р. М. ЦЕЙТЛИН, С. ГЕРОДЕС, Л. ПАЦНЕРОВА, М. БАУЭРОВА. *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва: Русский язык, 1999. [BLAGOVA, E., R. M. TSEYTLIN, S. GERODES, L. PATSNEROVA, M. BAUEROVA. *Staroslavyanskiy slovar' (po rukopisyam X–XI vekov)*. Red. R. M. Tseytlin, R. Vecherki i E. Blagovoy. Moskva: Russkiy yazyk, 1999.]

БУЮКЛИЕВ, И. и др. *Граматика на старобългарския език: Фонетика, морфология, синтаксис*. Гл. ред. И. Дуриданов. София: Издателство на БАН, 1991. [BUYUKLIEV, I. i dr. *Gramatika na starobalgarskiya ezik: Fonetika, morfologiya, sintaksis*. Red. I. Duridanov. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1991.]

ДАФИНОВ, З. *Автентичният Елин Пелин. Документална хроника за живота и творчеството му*. София: Изток-Запад, 2005. [DAFINOV, Z. *Avtentichniyat Elin Pelin. Dokumentalna hronika za zhivota i tvorchestvoto mu*. Sofia: Iztok-Zapad, 2005.]

ДИМИТРОВ, И., А. А. ТУРИЛОВ. Библия. IV. Переводы на славянские языки. Болгарский. – В: *Православная энциклопедия (электронная версия)*. Т. 5. Москва: Православная энциклопедия, 2 сентября 2009: https://www.pravenc.ru/text/209473.html#part_19 (прегл. 15.07.2025). [DIMITROV, I., A. A. TURILOV. *Bibliya. IV. Perevody na slavyanskiye yazyki. Bolgarskiy*. – V: *Pravoslavnaya entsiklopediya (elektronnaya versiya)*. Т. 5. Moskva: Pravoslavnaya entsiklopediya, 02.09.2009: https://www.pravenc.ru/text/209473.html#part_19 (pregl. 15.07.2025).]

ЗМЕЙ ГОРЯНИН. *Моят приятел Елин Пелин*. София: Арс Милениум МММ, 2013. [ZMEY GORYANIN. *Moyat priyatel Elin Pelin*. Sofia: Ars Milenium МММ, 2013.]

ИВАНОВА-МИРЧЕВА, Д. (отг. ред.). *Старобългарски речник*. Т. 1. София: Валентин Траянов, 1999: http://dcl.bas.bg/lib/Starobalgarski_rechnik_tom1/#page/650/mode/1up (прегл. 25.06.2025). [IVANOVA-MIRCHEVA, D. (otg. red.). *Starobalgarski rechnik*. Т. 1. Sofia: Valentin Trayanov, 1999: http://dcl.bas.bg/lib/Starobalgarski_rechnik_tom1/#page/650/mode/1up (pregl. 25.06.2025).]

КОВАЧЕВ, Н. *Честотно-тълковен речник на личните имена у българите*. София: Д-р Петър Берон, 1987. [KOVACHEV, N. *Chestotno-talkoven rechnik na lichnite imena u bulgarite*. Sofia: D-r Petar Beron, 1987.]

КОЛАРОВ, Р. *Елин-Пелин*. София: ИК Век 22, б. г. [1995] (Лит. поредица „Елит“. Критически студии и есета „За и против“, № 3). [KOLAROV, R. *Elin-Pelin*. Sofia: IK Vek 22, b. g. [1995] (Lit. poreditsa “Elit”. Kriticheski studii i eseta “Za i protiv”, No 3).]

КОЛАРОВ, Р. *Звук и смисъл. Наблюдения над фоничната организация на*

художествената проза. София: Издателство на БАН, 1983. [KOLAROV, R. *Zvuk i smisal. Nablyudeniya nad fonichnata organizatsiya na hudozhestvenata proza*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1983.]

КОЛАРОВ, Р. *Литературни анализи*. София: ИК Век 22, б. г. (Лит. поредица „Елит“. Критически студии и есета „За и против“, № 5). [KOLAROV, R. *Literaturni analizi*. Sofia: IK Vek 22, b. g. (Lit. poreditsa “Elit”. Kriticheski studii i eseta “Za i protiv”, No 5).]

КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009. [KOLAROV, R. *Povtorenie i satvorenie: poetika na avtotekstualnostta*. Sofia: Prosveta, 2009.]

КОНСТАНТИНОВ, Г. Елин Пелин. – В: *Страници за Елин Пелин. Творчеството на писателя в българската литературна критика*. Съст. П. Парушев. София: ИК Параф, 1991, с. 128–153. [KONSTANTINOV, G. Elin Pelin. – V: *Stranitsi za Elin Pelin. Tvorchestvoto na pisatelya v balgarskata literaturna kritika*. Sast. P. Parushev. Sofia: IK Paraf, 1991, pp. 128–153.]

МИХАЙЛОВ, К. *Християнство и литература. Фигури на (не)благородното*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023. [MIHAYLOV, K. *Hristiyanstvo i literatura. Figuri na (ne)blagorodnoto*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2023.]

Архимандрит НЕКТАРИОС (МУЛАТСИОТИС). *Кога ще настъпи Второто пришествие на Исус Христос?* Прев. Я. Христов. София: Млад свят, 1991. [Arhimandrit NEKTARIOS (MULATSIOTIS). *Koga shte nastapi Vtoroto prishestvie na Iesus Hristos?* Prev. Ya. Hristov. Sofia: Mlad svyat, 1991.]

НИКОЛОВ, И. *Откровение на св. Иоан Богослов (Изяснение)*. Костенец: Витезда, [б. г.]. [NIKOLOV, I. *Otkrovenie na sv. Ioan Bogoslov (Izyasnenie)*. Kostenets: Vitezda, (b. g.).]

ПАНОВА, И. *Вазов, Елин Пелин, Йовков. Майстори на разказа*. София: Български писател, 1975. [PANOVA, I. *Vazov, Elin Pelin, Yovkov. Maystori na razkaza*. Sofia: Balgarski pisatel, 1975.]

ПИЛЕВА, М. *Мисията на д-р Албърт Лонг сред българите*. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2023. [PILEVA, M. *Misiyata na d-r Albart Long sred balgarite*. Sofia: Its “Boyan Penev”, 2023.]

ПОПОВ, Х. *Ръководство за изучаване пророческите книги на Ветхия завет*. София: Синодално издателство, 1990. [POPOV, H. *Rakovodstvo za izuchavane prorocheskite knigi na Vethiya zavet*. Sofia: Sinodalno izdatelstvo, 1990.]

Йеромонах СЕРАФИМ (РОУЗ). *Душата след смъртта*. Прев. Н. Иванов, Р. Русев, Е. Куюмджиев. Б. м.: Двери, б. г. [Yeromonah SERAFIM (ROUZ). *Dushata sled smartta*. Prev. N. Ivanov, R. Rusev, E. Kuyumdzhiyev. B. m.: Dveri, b. g.]

СПАСОВА, А. *Змей Горянин*. – В: *Българската литература след Освобождението (1878) – личности и процеси, документи и артефакти (дигитален речник)*. София: Институт за литература – БАН, 2018–2025: <https://dictionarylit-bg.eu> (прегл. 15.07.2025). [SPASOVA, A. *Zmey Goryanin*. – V: *Balgarskata literatura sled Osvobozhdenieto (1878) – lichnosti i protsesi, dokumenti i artefakti (digitalen rechnik)*. Sofia: Institut za literatura – BAN, 2018–2025: <https://dictionarylit-bg.eu> (pregl. 15.07.2025).]

ТОТЕВ, П. Три повода за размисли за прозата на Елин Пелин. – В: *Творби и проблеми. Литературни анализи*. Т. 1. Съст. и ред. М. Цанева. София: Български писател, 1979, с. 551–569. [TOTEV, P. Tri povoda za razmisli za prozata na Elin Pelin. – V: *Tvorbi i problemi. Literaturni analizi*. Т. 1. Red. i sast. М. Tsaneva. Sofia: Balgarski pisatel, 1979, s. 551–569.]

Блаж. ФЕОФИЛАКТ, архиеп. БОЛГАРСКИЙ. *Благовестник, или толкование на Святое Евангелие в двух частях*. Ч. [2]. Евангелие от Луки. Москва: Скит, 1993. [Blessed FEOFILAKT, archbishop BOLGARSKIY. *Blagovestnik, ili tolkovaniye na Svyatoye Evangeliiye v dvukh chastyakh*. Ch. [2]. *Evangeliiye ot Luki*. Moskva: Skit, 1993.]

ЧАРОТА, И. А. Библия. IV. Переводы на славянские языки. Сербский. – В: *Православная энциклопедия (электронная версия)*. Т. 5. Москва: Православная энциклопедия, 2 сентября 2009: https://www.pravenc.ru/text/209473.html#part_24 (прегл. 15.07.2025). [CHAROTA, I. A. Bibliya. IV. Perevody na slavyanskiye yazyki. Serbskiy. – V: *Pravoslavnaya entsiklopediya (elektronnaya versiya)*. Т. 5. Moskva: Pravoslavnaya entsiklopediya, 02.09.2009: https://www.pravenc.ru/text/209473.html#part_24 (pregl. 15.07.2025).]

“THE SCOURGE OF GOD” SHORT STORY BY ELIN PELIN AND THE BIBLICAL TEXTS

Abstract. Elin Pelin’s first printed short story, “The Scourge of God” (1901), is a dialogue with the Bible that has not yet been the subject of independent research. The references to the Old and New Testaments in the text of the story have been discovered and analyzed in the present study. Subject of the research is how they participate in the message of the text, how they change and enrich the closed reading of the work. The analysis shows that Elin Pelin used in his own work primarily the eschatological biblical texts (to which the quote “Second Coming” at the end of the description of the drought refers) and the Book of Job (which, like the Bulgarian narrative, explores the causes of misfortune and examines the hypothesis of guilt from many sides). This result raises the question what Bible Elin Pelin read. For this purpose, certain passages of the story are compared with specific verses from the Holy Scriptures in three Slavic translations, which existed at the time of the writing of “The Scourge of God”. The comparison leads to the assumption that Elin Pelin most likely used the Russian Synodal translation of the Bible. The intertextual approach is combined with an analysis of the structure of the story. Duality is found to be the main structural principle according to which many components of the work (characters, attitudes, situations and plot events) are built. As the narrative unfolds sequentially, they split or double. The circumstances surrounding the creation of the work, as well as the spiritual convictions of the writer, are also examined. **Keywords:** Elin Pelin, “The Scourge of God”, Bible, quote, allusion

Regina Koycheva, Chief Assist. Prof. PhD
Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchencki Prohod Blvd., Block 17, Sofia 1113, Bulgaria
E-mail: r-k@abv.bg